

Fényes Samu: A balmazújvárosi nép ínségének okai*

I.

Hortobágy szélén, két oldalt a debreceni határtól övezve, a kaalkápolna-debreceni vasútvonal mentén fekszik Balmazújváros, 12418 lakosával. Népe ma színmagyar, hajdani szabad hajdúk és sváb telepések kereszteződésének testileg, szellemileg egészséges ivadéka. Benne van a magyar meg a német fajtának a jó tulajdonsága. Munkás, erős, szorgalmas és takarékos.

Amellett élelmes és körülbelül legkultúrképesebb népe ennek az országnak. Valósággal falja a könyvet és áhítozik a betű iránt. És módfelett tanulékony, rendkívül érdeklődik még tudományos kérdések iránt is.

És ez a nép koplal. Pedig földje kövér s jól termő, 7—8 magot fizet, Kanahán az és szereti is a nép ezt a földet, mondhatnám testvéri vagy gyermeki gyöngédséggel, odaadással műveli. És ez a nép mégis ínségben van. Évről-évre — akár jó az aratás, akár nem jó — meg kell ismételni a vármegyének az ínségakciót, hogy a balmazújvárosiak éhen ne haljanak.

Ennek az állandó ínségnek érdekes lehet okait kutatni s érdemes tudományos feladat e tünet egész diagnózisát megállapítani. Így gondolkodott a *Társadalomtudományi Társaság* mikor a Lengyel Imre, Dr. Kovács Gábor s az én csekélységemből álló bizottságot avval bízta meg, hogy menjünk a helyszínére s tanulmányozzuk ennek az évről évre kiüszkösödő ínségnek az okait és terjesszük az ülés elé tudományos megállapításait.

* Szerző felolvasta a *Társadalomtudományi Társaság*-nak f. évi április hó 25-én tartott ülésén.

Balmazújváros ínségének egy oka van: a latifundium. Balmazújvárosban tehát nemcsak egy lokális, hanem a leggonoszabb országos bajt is lehet tanulmányozni. Balmazújváros kiválólag alkalmas a latifundium okozta kórtünetek tanulmányozására, bár, mint Hajdú vármegye tiszti főügyésze előttem kijelentette, nem Balmazújváros az egyetlen ilyen hely Hajdúmegyében, sőt van annál még sokkal rosszabb is, például Püspökladány, de azért Balmazújváros mégis kiválólag alkalmas a tanulmányozásra, mert a vizsgálódást semmi más ok nem zavarja s bonyolítja. Földje nem szegény, mint a Verchovináé, sőt Kanahán, népe nem csenevész és tudatlan mint a rutén, nem bizalmatlan vagy gyűlölködő, mint a nemzetiségek, — a legpompásabb magyar nép. Se uzsora nem pusztítja, sem kazár. Még zsidó se lakik köztük, mert a balmazújvárosi magyar nép élelmesebb, mint a zsidó.

Nincs itt más baj, mint a latifundium.

II.

A balmazújvárosi egész határ 45111 kat. hold, ebből a Semsey nemzetségé: három osztályos testvére 38409 kat. hold, míg a 12418 lakosra mindössze 6702 kat. hold jut. De ebből a 6702 holdból 2577 hold feltöretlen közlegelő s művelés alatt nem álló területen, 821 hold beltelek, út és vasút, testületeké 480 hold, úgy, hogy a tizenharmadfélezer lakosra csak 2824 hold művelés alatt álló terület jut. Egy-egy lakosra átlag alig egy negyedhold esik.

A latifundiumból hat nagybérlőnek bérbe van adva 26789 kat. hold, amelyből kerek tízezer hold a feltöretlen, jó legelő. A község lakosainak van bérbeadva 11620 kat. hold, amelyből azonban csak 3930 kat. hold a művelés alatt álló terület, a többi igen rossz legelő. Úgy hogy a lakosság művelése alatt tulajdon és bérelt, művelés alatt álló terület összesen 6754 kat. hold, valamivel több mint egy fél hold lakosonként.

A 12418 főnyi lakosságból 1898 tanyai cseléd, gazdatiszt és ezek családtagjai. Ezek a latifundium közvetlen eltartottjai. Ipar és kereskedelemről a családtagokkal együtt alig él háromszáz és néhány, úgy, hogy a földművelés kizárólagos keresetforrása több mint 10 ezer olyan embernek, ki szolgálati viszonyban nem áll a latifundiummal. Ez a kerek tízezer ember 2557 család; ennyi családfőt mutat ki a nem alkalmazott kizárólag földművelésből élők közt a népszámlálás.

E családokból 521 teljesen vagyontalan, földműves napszámos. De a proletariátushoz sorolandó még az a szintén kizá-

rólág földműves napszámból élő 828 családfő, kinek csak háza van. A teljesen földetlen proletárcsaládok száma tehát 1349. A proletárokhoz számítandó még azonban 200 földbirtoktalan család, de kinek egyenként két holdnyi bérlete van, úgy, hogy a teljesen földetlen családok száma 1549. Ámde ezeken kívül van még 161 oly családfő, kinek van ugyan földbirtoka, de ez egy holdnál kisebb, úgy hogy majdnem épúgy rászorul a napszámra, mint a többiek. Ezekkel együtt a teljesen proletár családok száma 1710. Ha a bérelt területet nem vesszük figyelembe és a lakosságból is elkülönítjük az 1898 embert, ki közvetlenül a latifundiumtól nyeri eltartását, a kizárólag földművelésből élőkre lakosonként valamivel több jut egy negyed holdnál, a bérelt terület hozzászámításával, mint fennebb láttuk, valamivel több mint egy fél hold. Hogy ez egy ember eltartására teljesen elégtelen, azt mindenki beláthatja s így nem igazság nélkül írták a balmazújvárosiak felségfolyamodványukban, hogy egy jóra való kutyának az eltartására is alig elég.

Megjegyzem, hogy mikor a proletariátust erre az 1710 családra korlátoztam, nagyon szűken számítottam, mert a proletariátushoz kell sorolni mindenkit, kinek birtoka nem elég ahhoz, hogy ráfordított munkájával létminimumát fedezze és így a 3 és 5 holdon aluli birtokosok, összesen 303 családfő is még a proletariátushoz sorolandó.

Különben a birtokosok következő statisztikája mindennél ékebben bizonyítja, hogy a 2357 földműves család között több mint 2300 proletár, voltaképen:

Van u. i. 1 holdon aluli birtokos	161
3 „ „ „	187
5 „ „ „	116
7 „ „ „	67
9 „ „ „	30
15 „ „ „	22
20 „ „ „	12
25 „ „ „	4
30 „ „ „	3
40 „ „ „	3
50 „ „ „	1
60 „ „ „	2

Vagyis csak 47 családfő van, kinek kilenc holdnál nagyobb a birtoka tizenharmadfélezer lakos között.

A tizenharmadfélezer lakos tehát nagyjából így oszlik meg.

Vagy félezer nem földművelésből él, körülbelül 2000 uradalmi alkalmazott és cseléd, vagy 200 kisbirtokos és 10 ezer proletár. Iparos és kereskedő, közigazgatási hivatalnok, cseléd, azonban voltaképp szintén proletár, úgy hogy a helyes kép ez: A latifundium mellett vagy 40—50 kisbirtokos család és több mint 2300 proletár.

III.

Az 1710 földetlen proletár, kikhez különben a 187 birtokos is sorolandó, kiknek birtoka 3 holdnál kisebb, együtt tehát 2000 család javarészt keze munkájára van utalva.

A községi előjáróság előtt kötött munkaszerződések nyomán kiállított hivatalos kimutatás szerint kell az egész latifundiumnak, vagyis mind a hat nagybérlőnek 662 pár kepére. Ezen kívül a parasztgazdák vagy 40—50 pár kepést alkalmaznak. Ha tehát a községben szükséges minden munkaerőt községekkel töltenének be, az 1700 vagy 1900 proletárcsaládból vagy 700 juthatna e címen keresethez. Tényleg azonban a községi előjáróság hivatalos kimutatása szerint az uradalom balmazújvárosi munkásokból csak 274 párral kötött szerződést, vagyis a nagybérlők munkásszükségletüknek felével kisebb részét alkalmazzák az odavalók közül, a nagyobb felét idegenből hozzák. Ezt szándékosan s avval a céllal teszik, hogy az otthoniak munkabérét leszorítsák és hogy a minél nagyobb szükség annál inkább kényszerítse őket az éhbérekért való dolgozásra. Galíciából hozzák kepeaik nagyobb részét. Ezek ugyan rosszabb munkásanyag, de alkalmazásukkal mégis képesek a jobb munkásanyag béreit jelentékenyen leszorítani. A nagybérlők hazulról szerződtettek pl. ezidén 274 párt, idegenből pedig 389 párt. Az eddig idegenbe leszerződött párok száma mindössze 112. A teljesen földetlen s bérlet nélkül szükölködő 1349 családfőből tehát aratómunkát mindössze 386 kapott eddig. Egy része részint otthon, részint idegenben, azonban mindenesetre kap még arató munkát, de egész bizonyos, hogy körülbelül 600 párnak eddig semmi kilátása munkája értékesítésére.

Sokkal világosabb képet nyújt azonban a munkaviszonyokról a balmazújvárosi földműves egyesületnek — ez amolyan munkásbörze — a földművesek által vezetett következő statisztikája a múlt évről:

két nagybérelő alkalmazott újvárosit összesen 143 párt, a harmadik 20 párt, a negyedik 40 párt, az ötödik — idegent nem alkalmazott — 80 pár újvárosit, a hatodik 20 pár otthonit, úgy

hogy összesen 303 pár otthoni kapott munkát a latifundiumon. Idegenben 1910-ben ugyancsak 455 pár kapott kepet, vagyis összesen csak 758 pár jutott keresethez, tehát a teljesen földteleneknek mintegy a fele. A latifundium azonfelül 408 pár idegent alkalmazott.

Ezek egybevetéséből világos, hogy ha a latifundium idegeneket egyáltalán nem alkalmazna taktikából, akkor is 3—400 család minden kereset nélkül, ugyanannyi elégtelen vagyis a létminimumot nem fedező keresettel maradna.

Ezeknek pedig eltartására néhány bizonytalan napszámon kívül nem jut kereset. Tavaszi munka ugyanis egyáltalán nincs. Rét és így kaszálás nincs a határban, a mintegy 18000 holdnyi legelő a határban az állattenyésztés kizárólagos alapja. A cséplést a kepek végzik, egyéb munkát a latifundium a cselédséggel végezteti. Azok tehát, akik kepet nem kaptak, kevés bizonytalan napszából, esetleg közmunkánál, vagy ínségmunkánál kereshetnek valamit. Tavasszal vagy 100—150 ember idegen határokbán kaphat szőlőmunkát, ősszel kukoricatörésnél és idegen határokbán szőlőtakarásnál kereshet ugyanannyi ember valamit.

Néhány száz család tehát állandóan alamizsnára, közsegélyre szorul, s több mint ezer családnál állandó vendég az ínség.

Ez a proletárhad pedig másnál mint földmunkánál nem nyerhet alkalmazást, mert se ipar, se kereskedelem nincs. Debrecen ott a tőzsomszédságban és ahol a 38 ezer holdas latifundium terpeszkedik, ott ipar s kereskedelem ki nem fejlődhetik.

A latifundium a nagy moloch. Az emberirtó szörnyeteg, az emberfaló bálvány. A latifundium néptelenít, nincs tehát ipar, mely a nép munkaerejét télben foglalkoztatná. A csekély fogyasztóképesség mellett nem fejlődhetik kereskedelem, üzleti forgalom. Másutt ha földje nincs is, egy lovacskából is meg lehet élni. Itt nem kell fuvar. Kinek? Az uradalomnak megvan a magáé, a többi lakos sorát pedig fényesen illusztrálja a fent közölt statisztika. Egy 12 ezer lakosú községben csak 3 gazda van, kinek 50—60 hold földje van. Kinek kell itt fuvar? Miféle kereskedelem fejlődhetik itt? Hisz majd meglátjuk, milyen jövedelmek fölött rendelkezik ez a nép.

De hiába szerezne idegenben pénzt, itt hasznát se venné, mert csakis földet venne érte, ha lehetne. De földhöz egyáltalán nem juthat, mert a latifundiumból egy falatka sem kerül

eladásra, különben is legnagyobb része hitbizomány. A latifundiumon kívüli földből pedig tán még nehezebb. Hihetetlen árai vannak a földnek, de ez inkább *chimaera*, mert föld úgy-szólván egyáltalán nem kerül forgalomba.

A dolog tehát így áll: földhöz nem juthat és másból mint a földműveléséből nem élhet. Napszámot is alig kereshet mástól mint a tunya latifundiumtól, ez pedig éhbérekkel fizet. És az se kell annyi, amennyi pályázó van rá. Itt nincs más választás vagy szökni innen, vagy sínylődni és pusztulni.

Mert nemcsak azok vannak ám ínségben, akik aratómunkához egyáltalán nem jutnak, hanem valamennyien.

A proletár lakosságban jövedelmezés tekintetéből három réteg van: az első a cselédség, a második akik képehez jutnak és a harmadik akik még ehhez sem jutnak.

Az uradalom 410 cselédet alkalmaz, ezek képezik zömét annak az 1898 lakosnak, kik eltartásukat közvetlenül a latifundiumtól nyerik. Egy cseléd díjazása a következő: 90 kor. készpénz, 400 liter búza, 1440 liter rozs, 90 liter főzelék, 20 kgr. szalonna, 20 kgr. só, egy csizmára való 10 kor., 2 kis hold tengeri föld készen bevetve, egy kocasertés tartás, lakás és fűtés. Az egész pénzértékben 590—600 korona.

A képes keresete természetesen sokkal kisebb. A cseléd egész munkaerejét „értékesíti” — jobban mondva a cseléd «gesz munkaerejét értékesíti a munkaadó — nyáron virradattól beesteledésig, potom 16 órán át, a képes meg néhány hét alatt keresi meg azt az 5—6 mm. búzát, 1 mm. rozsot s 1 mm. árpát, ami ott a képesek idei és rendes hivatalos ára. De ez az érték csak jó aratás esetén ennyi. Ezért tehát a munkásnak, a nagybérű kockázataiban is részesülnie kell. A kepe árát u. i. vagylagosan terményrészben vagy készpénzben állapítják meg. 1600 öles holdanként 11-edrész vagy 8 korona, amihez jár páronként 1 kgr. szalonna hetenként, vagy 14-edrész és konvenció. És a konvenció páronként 45 kgr. rozs, 28 kgr. búza, 4¹/₂ kgr. szalonna, 4¹/₂ kgr. hús, 4¹/₂ kgr. kása és 54 fillér ára só. Mindez az egész takarási időre. Ez egész konvenció értéke 20—24 korona.

Jó aratáskor tehát a kepe munkabére fölrúghat 140-től 150 koronára is. Ha figyelembe vesszük, hogy az egész körülbelül 25 munkanapot vesz igénybe, megkapjuk azokat az aratási 6 koronás, úgynevezett „horribilis” béreket, melyekkel a nagybirtokos urak minden alkalommal védekezni szoktak. De ha meggondoljuk, hogy az ünnepnapokkal s a munkát akadályozó

esős napokkal ez a 25 munkanap legalább 35 napig tart, azonnal leszáll a hatkoronás napszám. Hát még ha figyelembe vesszük, hogy a téli hónapokban vagyis öt hónapon át 1 korona a napszám, tavasszal 1 kor. 60 fill., júniusban 2—2 kor. 60 fill., ősszel, töréskor 2—2 kor. 20 fill. Ilyen összeállítás mellett körülbelül az az érték hozható ki az egész éven át foglalkozást nyerő munkás béréül, mint az uradalmi cseléd évi keresete, 580—600 korona. De ennyit a valóságban egyetlenegy se keres, mert egész évben mindig egyik se nyerhet munkát.

Az aratómunkának ilyen ára azonban csak jó aratáskor érhető el. Minthogy pedig a munkaszerződéseket még télben kötik, mikor sejtelmük sincs, hogy milyen lesz az aratás, a munkás egyszersmind kockázatot is visel. Aki ezt a kockázatot nem akarja viselni, az készpénzben kötheti ki a munkabért. Ez a készpénzösszeg ma 80—120 korona közt változik, átlagos ára tehát 100 korona. Vagyis még a nyári napszám igazi bére sem haladja túl a 4 koronát, a többi pedig részben a viselt kockázat egyenértéke. De különben lehet bármekkora a munkabér nyáron: az a munkás, ki már februárban eladta munkaerejét, nem aknázhajta ki többé a kedvező konjunktúrákat.

Mert a latifundiális gazdálkodásnak egyebeken kívül az a káros hatása is van a munkásra nézve, hogy az uradalom csekély költséggel nagyban, az állam által is prémiumszerű tarifákkal apasztott költségen szállíthatja idegenből a munkaerőt. Ahol ekkora birtokaránytalanság nincs, ahol a határban csak közép-birtokok vannak, ott teljesen lehetetlen az egész munka zömének idegen munkaerővel való ellátása, ott teljes lehetetlen az otthoni munkásságot szárazra tenni és a keletkezett versenynél fogva lehetetlen az egész munkabéreket ennyire leszorítani, mint ott, ahol egy latifundium szinte ráfekszik az egész lakosságra. Ez a leginkább emberirtó eredménye a latifundiumnak.

Különben a balmazújvárosi munkásságnak kiváló érzéke van a statisztika iránt. A földműves egyletben pontos könyvet vezetnek minden munkabér jövedelemről. A tavalyi évről is tehát pontosan meg lehet állapítani, hogy mennyit keresett az egész község munkásnépe.

A nagybirtoknál alkalmazva volt 303 pár, ezek kerestek együttvéve 2038 mm. búzát, 104 mm. rozsot és 39 mm. zabot. Vagyis átlagban körülbelül 7 mm. terményt, átlagát 20 K-jával, 140 koronát páronként. Idegenben megkerestek 448 pár összesen 3751 mm.-t, átlagját ugyancsak 20 K-jával, 7520 koronát, vagyis

páronként 168 koronát. De ha figyelembe vesszük, hogy az utazás költséggel, a hazuról való heteken át való távollétel kárral jár, az idegenben való kereset értéke se sokkal nagyobb, mint az otthoni. Itt az évi legmagasabb terményárakat vettem alapul. A valóságban az összeg kisebb.

Tavaly azonban jó aratás volt. Az egész évről vezetett napszámjegyzék alapján egy-egy párnak egész évi munkabérekerelete a földművelés körül nem tesz ki többet 270 koronánál, ha ugyanaz, aki kepét kap, kap őszi és tavaszi munkát is. Ebből családonként csak napi 75 fillér kereset jut. Egy öttagú család egy-egy tagjára tehát napi 15 fillér jut: balmazújvárosi szójárás szerint „eleven éhenhalás”.

De ezt az összeget se szerezhetik meg mind otthon. A szőlőnyitás évadjától, április elejétől kezdve egész novemberig idegenbe járnak a balmazújvárosi munkásrajok, sokja kepére Romániába is elmegy. De kibocsát ez a nép egész telepes rajokat is messzire, Délmagyarország határáig.

Napi 15 fillérből nem lehet eltartani egy embert. Belepustultak volna, ha a debreceni határban és másutt apró parcellák bérletéhez nem juthatnának.

A latifundiumtól magától bérel a község 7129 hold rossz legelőt, amelyet a község lakossága osztatlanul haszonélvez. És 3930 hold szántóföldet, melyet 15 bérlőtársaság bérel. De e bérlőtársaságokhoz csakis birtokos gazdák tartoznak. A 300 birtokos, kinek három holdnál nagyobb saját birtoka van. És bár e bérlőtársaságok nagyobb bért fizetnek, mint a nagybérlők, — javarészt csak a nagybérlőtől kapják albérletbe — mégis ez a 3930 holdnyi bérlet a jobbmódú gazdák aránylagos, jó módjának a forrása, hisz ez a bérelt föld több mint a község egész művelés alatt álló területe.

Hogy milyen jelentősége van a haszonbérletnek, annak illusztrálására elég a következő:

A birtoktalan proletariátus kezén mindössze 400 holdnyi haszonbérlet van, még pedig 200 családfentartónak 2—2 kat holdnyi parcellákban, a község jótállása mellett. De a sok ínségnek, az ijesztő nyomornak, a község által megindított, a megye által istápoltt mozgalomnak, a kormány közbenjárásának, Darányi atyáskodásának volt együttes s összes eredménye, hogy 200 proletárcsaládnak 2—2 holdjával ilyen bérleteket juttattak.

Az évi bér e bérletek után holdanként 39 korona, vagyis körülbelül kétszerannyi, mint amennyit a nagybérlők fizetnek.

Mindazonáltal nem fordul elő eset, hogy valaki otthagyná a törpe bérletet, vagy kötelességei nem teljesítése miatt kitevő lehetne a haszonbérletből, mert hiszen körülbelül 200 koronát fizetnek annak, aki haszonbérleti jogát át akarná ruházni. Száz koronát egyetlen hold haszonbérletének átengedéséért.

A balmazújvárosiak — akik igen jó számítók s nagyszerű statisztikusok — kiszámították, hogy a két holdnyi haszonbérletből bér, adó és minden kiadás levonása után tiszta haszon, helyesebben munkahozadék gyanánt körülbelül annyija marad, mint amennyit összes munkájával és adott viszonyok közt az egész évben megkereshet. Vagyis két holdnyi haszonbérlet, ha drága is, megduplázza évi keresetét. E megduplázás esetén is alig haladja meg ugyan az évi kereset az 500 koronát, de könnyű kiszámítani, hogy 4—4 holdnyi haszonbérlet megháromszorozná évi jövedelmét és körülbelül 800 koronáig verné fel évi keresetét, ami körülbelül a vidéki ipari munkabér határát ütné meg; ez azonban a falusi élet és a csekélyebb fogyasztási élet képessége nyomán valóságos jólétet jelentene.

Az uradalom tehát vagy 6—7000 holdnak 4—4 holdas bérletekben való kiparcellázása által ezt a népet a jólét nem sejtett fokára emelhetné, 1700 családnak évi keresetét megháromszorozhatná és mindez az uradalomnak nemcsak áldozatába nem kerülne, hanem még jóval nagyobb bért is kapna a mostaninál.

De miért nem tesz legalább ennyit a latifundium? Nem akarok túlterjeszkedni a kétségtelen adatok száraz felsorolásának s az abból tudományos pozitivitással vonható következtetések keretén, nehogy keserű legyek. De azért megfelelek erre a kérdésre is. Egyelőre azonban még a latifundiális gazdálkodás két másik árnyékoldalára hívom föl a Társaság figyelmét, mi különben országos jelentőségű.

IV.

A latifundium u. i. rendkívül extenzíve gazdálkodik, igazi ázsiai módon, amivel egyenesen csorbítja az egész nemzeti termelés hozadékát. Ennek bizonyítására elég néhány számot felhoznom.

A talaj kötött fekete föld. Homok nincs az egész határban, rétre alkalmas könnyű talaj is alig. A latifundiumból még mindig-feltöretlen kerekszám 18000 hold, aminek legjavarésze leelő, de túlnyomó részben rossz leelő. E területnek legnagyobb része jó szántóföld lenne. De a latifundiumnak a nagybérlok kezén levő

16000 holdját is ázsiai felületességgel művelik. Trágyázásra a talaj nem szorul, rendszeres ugarolás sincs, csak minden harmadik évben kukoricát vetnek. A kukorica körül több munka szükséges. Különböztetve túlnyomó részben búzát termelnek és ez a legkevesebb emberi munkát igényli, mert a cselédségen kívül csak a nyári 4—5 héten szorul a bérmunkára.

A nagybérlőknek haszonbérbe adott több mint 26000 holdnyi területen mindössze 410 cselédet alkalmaznak. Ha csak a középbirtokok gazdálkodásával vetjük egybe, ebből a rengeteg latifundiumból körülbelül húsz 800—1500 holdas bérlet lenne alkotható. Ilyen bérletek pedig átlag az ország minden részén 40—50 cselédet alkalmaznak, ami egymaga több mint kétszerannyi cseléd, vagyis állandóan alkalmazott munkaerő érvényesítését jelentené, mint amennyit a latifundium ma igényel. Evvel persze karöltve járna az intenzívebb művelést igénylő termelési ágak kultiválása. A nagyterjedelmű legelők fölöslegessé teszik a mesterséges takarmány- és répatermelést. Az olcsó bérek nem kényszerítik a bérlőt több munkaerőt igénylő művelési ágak meghonosítására.

Ha meggondoljuk, hogy 4 holdas parcellákban való megművelés esetén legalább ötször ennyi lakosságnak adhatna szerény jólétet, mint amennyi most él a községben, vagyis 50 ezer léleknek biztosíthatna megélést s jólétet, befogjuk látni nemcsak azt, hogy milyen emberirtó a latifundium, hanem hogy az ezáltal előidézett extenzív termelés mennyivel apasztja az egész nemzeti termelés értékét. Megjegyzendő, hogy emellett a legalább részben parcellás értékesítés mellett is több volna a földtulajdonos haszonbére. Hiszen míg a proletárbérlők 39 korona bért fizetnek holdjáért, addig a nagybérlők 12—16 korona haszonbért fizetnek és a feltöretlen területek egy része eddig 60 fillér, most 2 kor. 40 fill. bért fizet.

Ez a latifundiumos gazdálkodás még egy veszedelemmel jár. A magyarországi állatállomány veszedelmes apadásához vezet. A latifundium voltaképp nem foglalkozhatik állattenyésztéssel. A nagybérlet 26000 holdján az egész állatállomány 952 ökör, 315 ló. Vagyis ép annyi, mint amennyi a mezei és igásmunka elvégzésére szükséges. Húsrá nevelt marha egyáltalán nincs. Ha az utak olyan infámisul rosszak nem lennének, alkalmasint még kevesebb lenne az igavonó állatállomány.

Ha nem is apró parcellákban, hanem 800—1600 holdas középbérletekben folyna a gazdálkodás, legalább hárommannyi állatállomány kellene hozzá. Ezen a latifundiumon 21 holdra esik egy állat.

Hogy mit jelent ez, kitűnik már abból az egy körülményből, hogy míg a nagybérlők 26000 holdján 1257 állat — ökör s ló — van, addig a lakosság kezén levő mintegy 17000 holdnyi feltört s töretlen termő területen 2378 szarvasmarha, 1611 ló, 4878 sertés, 396 juh van. Ha a sertést 2 párjával vesszük egy nagy marhával felérőnek, az állatállomány 6626 darabot tesz, vagyis 2.6 holdra jut egy-egy állat. Másszóval a kisbirtok nyolcszor annyi állatot nevel.

Megjegyzendő különben, hogy még ez sem igazi tükre a viszonyoknak. Az állattenyésztés ugyanis legnagyobb a törpebirtokon. Az állat gondozást és így sok emberi munkát igényel, de az emberi munkán kívül valamelyes földbirtok szükséges hozzá. Sertést még a földetlen proletárok mindegyike is tart, ha legalább háza van. A kétholdas bérlet mellett a sertésen kívül egy-egy tehén s egy növendékmarha is eltartható. Hogy mennyire emeli az állatállományt a kisgazdaság, tehát csak akkor lenne egészen nyilvánvaló, ha az az 1349 földetlen s bérlet híján szűkölködő család is legalább 2 holdnyi bérléthez jutna.

V.

Nem volna teljes ez a kép, ha néhány pillantást nem szentelnék az állami és községi terhek miként való megoszlására. Én e kép vázolásánál minden áron elnyomom szubjektív érzéseimet és így semminemű kommentárral nem kísérem a számadatokat, az igaz, hogy ezek minden magyarázat híján is elég megdöbbentőek.

Az egész község állami adóterhe 158.781 kor. 52 fillér és ebből a nagybirtokot terheli 81.812 kor. 18 fill., a községi lakosokét pedig 76.969 kor. 34 fillér.

Vagyis a nagybirtok egy holdjára jut pontosan két korona 13 fillér, a paraszt egy holdjára pedig 11 korona 48 fillér, tehát több mint ötszörannyi. Látszólag. Mert figyelembe veendő két körülmény. Az egyik, hogy a földesúri nagybirtok természetesen a legjobb föld a határban, a parasztbirtok pedig még természetesebben a legrosszabb föld. Azonkívül fontos az is, hogy míg a nagybirtoknak csak 44%-a feltöretlen legelő, tehát jóval kisebb adóalá alá eső terület, addig a községi területnek 68%-a ilyen majdnem értéktelen legelő.

Még sötétebb lesz azonban ez a kép, ha a községi terhek eloszlását tekintjük.

Az egész község pótadó 44.307 korona 08 fillér, melyből a

nagybirtokot 21.104 korona terheli, a község lakosaira pedig 23.233 korona 08 fillér jut. Míg a nagybirtok egy-egy holdjára tehát 55 fillér esik, addig a parasztbirtok minden holdját 3 korona 48 fillér terheli, vagyis mintegy hatszorannyi.

Valósággal iszonyatosná válik ez a kép, ha meggondoljuk, hogy a nagybirtok semmi természetben szolgáltatandó közmunkát nem ad, miután az összes természetben szolgáltatandó közmunka, igavonó jószágok s férfiszemélyek után, kizárólag a községi lakosságra van kivetve.

Kell ez adatokhoz kommentár? És lehet-e jobban jellemezni a mai oligarchikus osztályuralom durva önzését, mint ezekkel a számokkal? És ha meghallgatjuk az agrárius urak áradozását arról, hogy a magyar kiváltságos rendek hogy áldozták fel magukat a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség elvének a törvénybe iktatásával, igazán nem kell a fejét törni senkinek, hogy szatírát írjon és mert az itt felsorolt számok a tartalmatlan s hazug frázisoknak olyan szatíráját adják, amilyenél másabbat, keservesebbet nem igen produkált a világirodalom.

Pedig az állami s községi terhekhez még az egyházi terheket is hozzá kell sorolni. A zsinati törvény szerint a protestáns felekezetek egyházi adója az állami adó arányában állapíttatik meg, a teljesen birtoktalan, tehát állami adó alól mentes napszamosok két koronát fizetnek, a nagybirtok ellenben a protestáns egyházi terhekhez egyetlen fillérrel sem járul, ellenben kegyura a katolikus egyháznak, vagyis hatszorannyi birtoka után ugyanannyi százat fizet, mint ahány ezret a lakosság.

VI.

Ezek a hideg, száraz adatok azt hiszem eléggé megmutatják mik a balmazújvárosi nép ínségének az okai és miért kénytelen a vármegye évről-évre az ínségakciót megindítani.

Ezekről az akciókról restellek beszélni. Hogy mikép kezeli ezeket a magyar közigazgatás, a hegyaljai és ököritői esetek ékesen illusztrálják. Nem is igen érdemes ezekről beszélni, mert hisz a bajon magán nem segítenek. Az ínségakciók csak a legszükségesebb segélyben részesítenek, részint készpénz, részint kenyérlisztadománnyal. Ezeket részint községi alapokból, részint a megyében és egyebütt befolyó gyűjtésekből adják. A belügyi kormány is hozzájárul évről-évre 1000 koronával. Ezer koronával! Pedig a miniszter ismeri jól a bajt és az

újvárosiak elég gyakran fölkeresik deputációkkal és ők meg is mondják, hogy mi volna a végleges, igazi ínségakció: juttassák a birtoktalan családokat vagy 4—4 holdnyi bérlethez.

Ez idén több mint 500 családfő van aratás nélkül, holott már a vidéken minden hely lekötve, más munka pedig nincs, egész bizonyos, hogy megint csak íség lesz és a vármegyének megint alamizsnát kell majd gyűjteni.

A magyar Kanahán munkásának kenyérré való lisztet könyöröadóanyagokból kell nyújtani s ahol 16000 hold a legelő, ott száz meg száz család évszámra nem eszik húst. Az állandó étlap a tésztaleves és a tésztáskása, útra, munkára is ezt viszi magával: kását és száraz tésztát. A krumpli s főzelék már ünnepi étel.

És ez a nép dolgos, kitartó, a belé keveredett sváb vér lohasztja a szilajságát, de szívóssá teszi. Egész rajokat ereszt ki magából Balmazújváros évenként, nemcsak munkás, hanem telepes-rajokat. Keresnek munkát, keresnek földet vagy bérletet. Idegenben inkább bérletet, mert a föld árát nem tudnák megfizetni. De Amerikába való kivándorlás nincs, sőt a telepeseik, kitelepült rajaik is vissza-visszatérnek néhány év múlva. Ez szinte csudás s érthetetlen az előtt, ki nem érintkezik a néppel. Az a 38 ezer holdas tag valósággal faszcinálja őket. Lehetetlennek tartják, hogy ország, tudomány, társadalom, kormány, törvényhozás végre be ne lássák, hogy ezt a 12000 termékeny magyart csak ennek egy falatkájával lehet megmenteni s boldoggá tenni. Az ínséget viselik, az igát húzzák, tanulnak s agitálnak s inkább ott pusztulnak el, de azt az otthoni rögét nem akarják otthagyni és annyi csalódás után kiirthatatlan a lelkökből az a reménység s egyszer mégis valóra válik, hogy kiharítanak nekik vagy 6000 holdat bérletre, ha mindjárt borsos áron is.

Engem is faszcináltak ezek az emberek. Évekkel ezelőtt kerültem közéjük először. Felolvasás tartására hívtak. Akkor és azóta sokszor, gyönyörűséggel tapasztaltam, hogy milyen tudománykedvelők, milyen kultúráhíatosak, milyen kitartók, milyen kemények, milyen élelmesek. Ha az a híres fajszeretet s fajmagyarság nem volna feljesen hazug s tartalmatlan jelszó, ha az agrárius s nacionalista urak nem csupán cinikus játékot üznének a jelszókkal, a fajmagyar uraknak rég dédelgetőbe kellett volna venni ezt a népet, ha egyébre nem, fajmagyar tenyészcélokra, eugenika szempontjából.

Ez a balmazújvárosi példa azonban nemcsak a gazdasági s politikai jelszavak hívságos voltát világítja meg, hanem

rávilágít a nemzetiségi kérdésre is. Mert tegyük föl, hogy ez a nép nem magyar, hanem román vagy szerb. Nem gyűlölné-e a latifundiumban s az ezt istápoló közigazgatásban a magyart és a magyar államot? A latifundium kelti az idegenajkában a magyarság és a magyar állami eszme elleni gyűlöletet.

Másrészt meg rávilágít arra, hogy az a magyar oligarchia, mely ma, a szabad gondolat támadásai, a saját bűnei következményei ellen a nacionalizmusban keresi a védelmet és ellenünk a hazátlanság s magyartalanság vádját immár jelszavá faragta,, milyen magyarfaló valójában s milyen kevés szeretettel van a saját fajtája iránt. Galíciából, Verchovinából hoznak munkásokat,, mert a magyar munkás büszke, lázadó és nyelvel. Jobban, keményebben dolgozik, de nem lehet neki parancsolni. Ez a kemény gerinc, ami valóságos gyűlöletet okoz a fajmagyar latifundiumtulajdonos urakban a fajmagyar proletariátus ellen. Azért itt is kész volt a latifundium a birtokos gazdáknak haszonbérbe adni amennyit kérnek, de a proletároknak, oligarcha nyelven „azoknak a kutyáknak” soha.

Különben amilyen hazugok a nacionalizmus jelszavai, ép oly igazságtalan lenne a latifundium okozta nyomorúságot egyéni indulatnak tulajdonítani. Egyénről e dolognál szó sincs. A latifundium egyéntelen, tulajdonosát évszámra nem látják s ők nem forognak a nép közt soha. Ez nem egyének harca,, hanem a latifundium harca a munkásság ellen. A latifundium emberirtó, mert pszichikájához tartozik az extenzív termelés és fenmaradásának a föltétele, hogy a területén lakó munkásság tehetetlenül legyen kiszolgáltatva a latifundium kizsákmányolásának. Csak két holdnyi bérlet egy-egy proletárcsaládnak és azonnal emelkedik a munkabér, de ugyanilyen arányban fogy mindent lenyűgöző kizárólagos hatalma a latifundiumnak. A galíciai kepek már silányabb munkájuk nyomán is drágábbak mint az otthoniak, de alkalmazásuk a munkásság leigázásának, mert kiéheztetésének az egyik módja. Ez tehát nem is annyira anyagi, mint egyelőre legalább hatalmi kérdés, az is igaz, hogy a hatalom csak arra való, hogy aztán az anyagiakat kisajtolja.

A bizonyos fokig való néptelenedés tehát ingyére van a latifundiumnak. A sűrűbb népesség a kínálatban nagyobb munkaerőt a latifundium úgysem képes fentartani. Ez a fölös munkaerő tehát ipari munkához özőnlík. Ipari munka, gyárüzemek kialakulása pedig egyrészt emelőleg hat a bérekre

másrészt nevelőleg s felvilágosítólag a tudatlanokra. Inkább vándoroljon ki tehát ez a fölös munkaerő Amerikába, a latifundiumnak elég a fél munkaerő is, de ez a felényi munkaerő nem elég ipari empóriumok táplálására.

A kivándorlás bizonyos szelekciót is hoz létre. Az élelmesebbek, a műveltebbek, az öntudatosabbak fogják meg a vándorbotot, itt tehát a legostobábbak, a legtürelmesebbek szelegálódnak ki. Nem kell azt hinni, hogy a kivándorlás folytán emelkedtek a munkabérek. Sőt ellenkezőleg. Ahol nagymérvű a kivándorlás, ott a napszám esik. Ott iparvállalat vagy nem keletkezhetik, vagy a létezők összezsugorodnak. Az ipari bérek emelő hatása tehát megszűnik és ennek folytán a mezőgazdasági bérek is esnek. A mezőgazdasági bérek a kivándorlás dacára sem emelkedtek. Ahol emelkedés mutatkozik, az a munkásság szervezésének s felvilágosításának az eredménye. Ezért van az, hogy az oligarchia teljesen szabaddá tette újabban a kivándorlást, sőt — akárki meglássa — maholnap dédelgetni is fogja.

Míg tehát a latifundium emberirtó hatása a hatalom megtartását segíti elő, a latifundium extenzív gazdálkodása s művelési rendszere ugyanavval a hatással jár, mint az ipari termelésben az üzemredukció.

A kartellekben és trösztökben egyesült iparvállalatok úgy növelik a profitot és verik föl az árakat, ahogy a termelést redukálják. Az oligarchia ezt az árfelcsigázó tendenciát az extenzív termeléssel szolgálja, mert hisz ez a felületes félbarbár termelés valóságos üzemredukció. Már fölvetődött az az eszme, hogy a latifundiumoknak a termelést kontingentálni kellene és úgy redukálni a termelést, hogy a kisebb produkció nyomán a búzaárakat fölverjék, egészen addig, míg a magyar latifundium a 6 kor. 20 filléres gabonavám egész összegének az élvezetéhez jutna.

Teljesen fölösleges a mesterséges vagy szerződéses üzemredukció, mivel az extenzív gazdálkodás ugyanez eredménnyel jár. Egyrészt felényit termel, mint amennyit intenzív művelésnél termelhetne, másrészt az állatállományt is apasztja. Azáltal, hogy a föld haszonélvezésétől a földműves-proletariátust elzárja s így megakadályozza, hogy az állatot tenyészsen, a maga szűkkörű állattenyésztésének monopóliumszerű jelleget és árakat biztosít. Kisebb befektetés és szűkebb termelés mellett is ez a rendszer tehát nagyobb hasznot, profitot szerez, tehát eredményében ép úgy működik, mint a kartel vagy a tröszt.

VII.

A balmazújvárosiak sok, hangos panaszára a latifundiumnak az a kifogása, hogy teljesen vagyontalan szegény embereknek nem adhat haszonbért, egyrészt mert nincs bennök anyagi garancia a haszonbérre, másrészt meg tartani lehet tőle, hogy deteriorálják a földet.

Az egyik kifogás se állhat meg. Az eddigi kétholdas bérletek is a község jóállása mellett köttettek és így lehetne a többieket is megkötni. De ha a község jóállása megszerezhető nem lenne is, vagy kívánatos nem lenne, sem lehet tartani a latifundium aggodalmaitól. Akkora a földéhség, hogy sokkal bizonyosabb, hogy a bérlet egész időtartama alatt egyetlenegy parcella sem fog felszabadulni. Ha valamelyik bérlő nem tudna eleget tenni kötelezettségének, parcellájára több száz átvevő is jutna. Hisz ne feledjük, hogy legvérmesebb reménykedésekben sem sóvárognak többre mint négy holdra. De felvevőképességük sokkal nagyobb. A haszonbérlet ugyanis jómódhoz, megtakarításokhoz juttatja őket, a megtakarított összeg vagy gyümölcsözetlenül hever, vagy földet keres. A tapasztalat azt tanítja, hogy ahol nagy latifundiumok kerültek parcellázásra s ahol a törpe emberek felszívták a holdak tízezreit, a latifundiumok felszivatódása után a földárak még emelkedtek, jeléül annak, hogy mennél több föld jut az apró emberek kezébe, a föld után való kereslet, a föld iránti vételkedv annál nagyobb.

A balmazújvárosi latifundiumnak se kell tehát az ellenkezőtől tartania. Hisz ma szívesen fizetnek 200 koronát egy kétholdas haszonbérlet átengedéseért. A deteriorációtól sem lehet tartani, nemcsak azért nem, mert hisz a nagybérlők is extenzív gazdaságot űznek, hanem azért is, mert a paraszt a hosszabb bérleti idő alatt természetesen úgy gondolja a földet, mintha a magáé volna.

És itt rejlik a horror igazi oka. Mert a hosszabb tartamú haszonbérleti idő nyomán s főleg a haszonbérletek megnyitása esetén attól tart a latifundium, hogy tulajdonjoga elhalványodik és örökre ki van zárva, hogy földbirtoka fölött való rendelkezési jogával élhessen, miután a parasztság jószántából nem adná ki többé birtokából a földet.

Mindez persze csak kifogás. Az igazi ok mégis csak az, hogy a munkásság jóléthez juttatása idővel egyszerűen lehetlenné tenné a latifundiális gazdálkodás fentartását.

A balmazújvárosi nép ínségét tehát egyesegyedül a latifundium okozza, mint ahogy a rutén nép pusztulását egyesegyedül a latifundium okozza és mint ahogy az oláh paraszt magyargyűlöletét is egyesegyedül a latifundium okozza.

Mindazoknak, akiknek a tény megállapítása kellemetlen, igyekeznek persze más okokat előkeríteni s a hamis okok csillogtatásával az egész közvéleményt félrevezetni. Így találták ki a rutén kérdésben az uzorát s a kazárt, az oláh kérdésben a nemzeti gyűlöletet. De Balmazújvároson nincs kazár, még közvetítő kereskedelem sincs, nincs uzora (legfeljebb a latifundiumos urak bankjai) és nincs nemzetiség.

Itt meztelenül áll a kérdés és áll a felelet: A latifundium az ínségtápláló, az emberirtó.

Hajdú vármegye t. ügyésze azt mondotta nekem, hogy meg nem is Balmazújvároson vannak a legrosszabb viszonyok. Ladányban s egybűt még rosszabbak. Ott a kincstár a földesúr, egy harmadik helyűt a káptalan, a negyediken egy külföldi dinasztia.

Teljesen mindegy, kincstár vagy püspök, gróf avagy idegen, a latifundium mindenütt emberirtó. És a latifundium eme hatása mellett a tulajdonos szinte egyéntelen, vagyis szinte teljesen közömbös, jószíve van-e az illetőnek vagy se, emlegeti-e „hazaszeretét vagy nemzetét”, vagy se, mert a latifundium emberirtó voltánál fogva mindenütt nemzetirtó és így „hazaellenes”.

